

Стратегии за развитие и нови източници на заетост в селските райони

Ас. д-р БОЖИДАР ИВАНОВ

Доц. д-р РУМЕН ПОПОВ

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: bozidar_ivanov@yahoo.co.uk

Резюме: Провеждането на ефективна политика за развитие на селските райони изисква на първо място определянето на техния обхват, т.е. кои райони може да се считат за селски. Националната дефиниция на България определя като селски райони общините (LAU1), в които няма населено място с население над 30 000 души. Очевидно е, че България се нуждае от по-разгърната дефиниция за „селски район“, която, освен всичко друго, да позволява равни шансове до фондовете за подкрепа на местното развитие.

Основната постановка в изследването, е че наред с другите критерии за определяне на селските райони, може да се приложи и критерия за дефиниране на ниво LAU 2 и по този начин всички населени места с население под 5 000 души се считат за селски район. Отчита се, че голяма част от селските райони притежават свои силни страни и потенциал, който бива природен, културен, който към момента е латентен и пасивен. Този потенциал трябва да се активира и съживи, което може да стане посредством външна интервенция и стимулиране. Много често градовете извличат ресурсите на прилежащите им селски територии, което води до обезличаване и загуба на разнообразие и идентичност, едно от най-големите богатства на селските райони.

Това може да се спре и действащата зависимост да поведе селските райони в друга, благоприятна посока, когато крайният резултат от релацията село-град няма да бъде нулева стойност, а ще има се прояви ефекта на синергията.

Ключови думи: стратегии за развитие, селски райони, нови източници на заетост, работна сила, устойчиво развитие

Увод

В съвременните условия на бързи и всеобхватни промени разбирането за селските райони като нещо традиционно и неизменно е твърде остаряло. Промените са факт, но те имат твърде противоречиви последици. Въпреки неоспоримата модернизация в различни области на обществения живот значителна част от селските райони в България са подложени на въздействието на процеси, които могат да задълбочат вече ясно очертаните негативни тенденции на развитие. От особена важност за запазването на жизнеността на тези райони е преодоляването на проблемите в областта на пазара на труда, което при днешните условия означава, на първо място, създаването на нови източници на заетост.

Провеждането на ефективна политика за развитие на селските райони изисква на първо място определянето на техния обхват, т.е. кои райони може да се смятат за селски. Няма общоприето определение за селски район. Напротив, съществуват множество дефиниции, които отразяват най-вече целите на определени политически решения. Най-разпространеното и често цитирано определение е на ОИСР, което смята, че определящите характеристики са ниската гъстота на населението (до 150 души/km²) и значителната роля на селското стопанство в местната икономика. ОИСР предлага класификация на районите в зависимост от селското им население в *три групи*:

- Преобладаващо селски, където повече от 50% от населението живее в селски общини;
- Райони със значително селско население, където от 15% до 50% от населението живее в селски общини;
- Райони със значително градско население, където по-малко от 15% от населението живее в селски общини.

Съответната класификация на ЕС е основана на степента на урбанизация. Европейските райони са класифицирани също в *три групи*:

- Гъсто населени райони, които имат повече от 50 хил. жители, живеещи в съседни административни единици с гъстота на населението над 500 души/km²;
- Междинни райони, които обхващат местни административни единици с гъстота на населението до 100 души/km² населението на района трябва да е над 50 хил. души или

съседните райони да са гъсто населени;

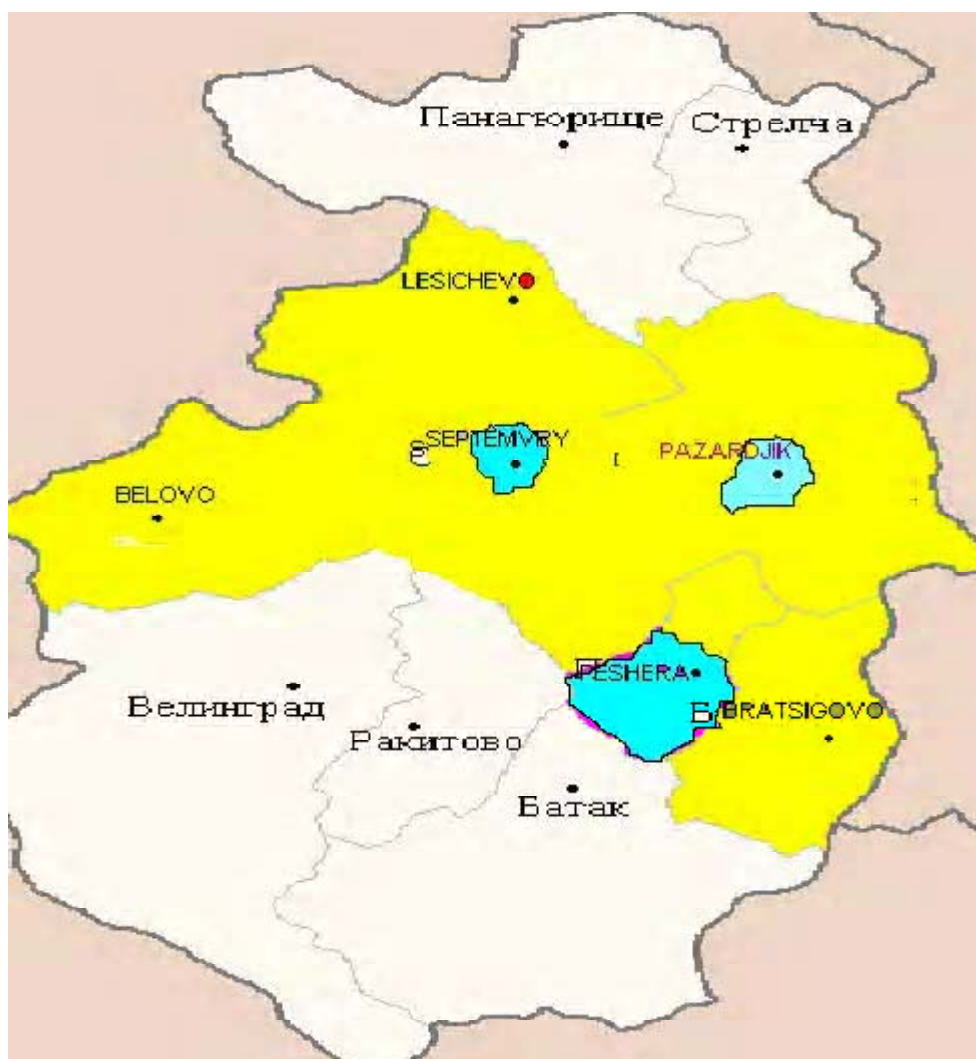
- Рядко населени зони, които обхващат всички други райони, които не са гъсто населени или междинни райони.

Националната дефиниция на България определя като селски райони общините (LAU1), в които няма населено място с население над 30 хил. души. Тази дефиниция е използвана при Програма САПАРД и се прилага и при Програмата за развитие на селските райони за периода 2007-2013 г. за териториално базирани интервенции.

Съгласно тази дефиниция, 231 от общо 264 общини в България са класифицирани като селски. Тези селски райони обхващат 81% от територията и 42% от населението. Въпросът има чисто прагматични измерения. На практика това

означава, че от обхвата на селските райони са изключени всички общини, в чиито предели се намира областен център. Засегнатите общини не могат да използват средства по третата ос на ПРЗССЗ (2000-2007 г.) и на ПРСР (2007-2013 г.), както и да прилагат местни стратегии за развитие (ос 4). Очевидно този подход е твърде груб и не позволява да се отчетат действителните характеристики на районите в страната. В резултат, някои типично селски райони са ощетени от гледна точка на възможностите за усвояване на помощи за развитие от европейските фондове. Очевидно България се нуждае от по-разгърната дефиниция за „селски район“, която, освен всичко друго, да позволява равни шансове до фондовете за подкрепа на местното развитие.

Фиг. 1
Fig. 1

Карта на пилотния район с селските и градски територии /
Pilot Area Map with Rural and Urban Parts

Методическият подход предвижда разглеждането на трудовия пазар, демографските и икономическите тенденции, определяне растежа на заетостта в контекста на наличния човешки капитал, уменията и приспособеността, както и търсенето на работна сила и съществуването на ограничения отгоре-надолу в различни представителни селски райони, откъдето по пътя на индуктивната логика да се представят резултатите за състоянието и възможностите за възникване на нови източници на растеж.

Критериите за избор на пилотен район са следните:

- Селски район с гъстота на населението под 150 жители/km² (класификация на ОИСП);
- Междинен район, където между 15% и 50% живеят в местни единици;
- Достъпен – половината от жителите му могат да стигнат за време до 45 мин. до центъра на града, който има поне 50 хил. жители;
- Нисък Брутен вътрешен продукт;
- Специфициран пазар на труда.

Като се вземат под внимание тези критерии, е избрана част от Южния Централен район на планиране NUTS 2, в частност, част от област Пазарджик. Този район се състои от 6 LAU1 общини - Белово, Брацигово, Лесичево, Пазарджик, Пещера, Септември, които са част от всички 11 общини, включени в област Пазарджик. По отношение на гъстотата на населението, този район има 104 жители на km², което е съобразно критериите на ОИСП за определение като селски (по-малко от 150 жители/km²). Пилотният район отговаря на изискванията за междинен (значително) селски, защото се оказва, че 36,8% от цялото население живее в селски общини LAU2 (2007).

На картата със светлозелено са отбелязани селищата, които трябва да се считат за градски центрове, като критерия е населението на ниво LAU 2 да бъде над 5 хил. души. По този начин основната постановка в изследването, е че наред с другите критерии за определяне на селските райони, може да се приложи и критерия за дефиниране на ниво LAU 2 и по този начин всички останали населени места, обозначени със светлозелен цвят с население под 5 хил. души се смятат за селски район.

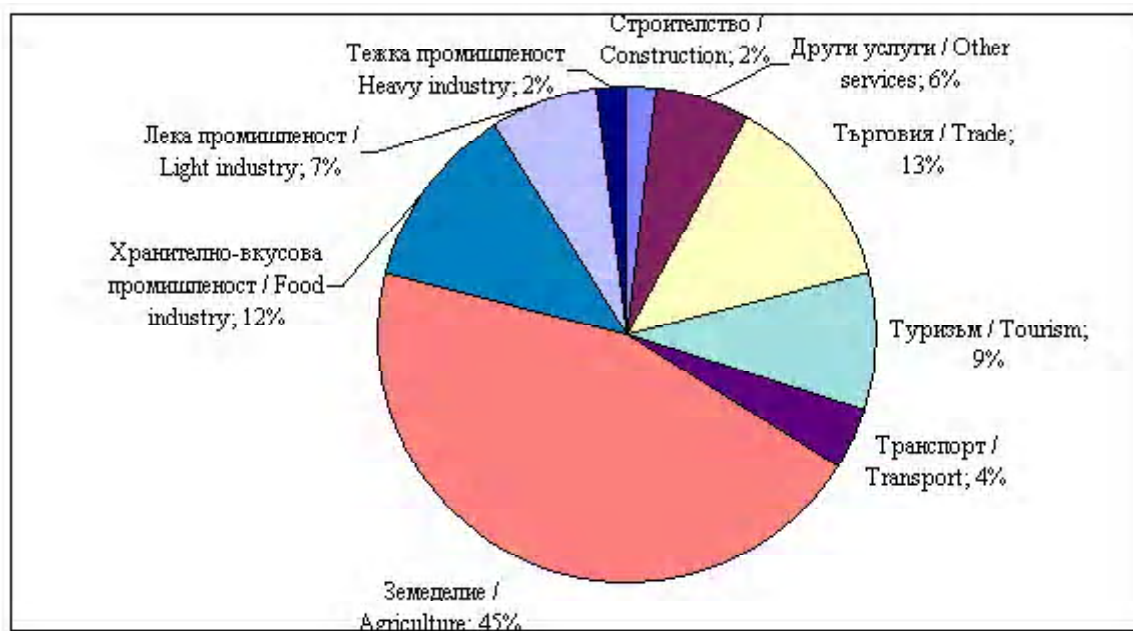
Труд и заетост

Възможностите и квалификацията на работната сила са изключително важни за

успешно развитие на всеки район и предпоставка за неговата привлекателност и конкурентоспособност в глобалната икономика. Пилотният район, както и други райони на страната, по време на социализма успяват да поддържат, относително високи нива на специализация и професионална квалификация на работната сила. Промените започват от последното десетилетие на 20-ти век и засягат системите за образование и професионално обучение на работната ръка, докато затварянето на специализираните фабрики намали професионализма на заетите. Независимо от това, че образователното ниво в цялата страна (МРРБ, 2007), бележи повишаване, качеството на работната сила не е адекватно да посрещне съвременните предизвикателства. Особено остър е проблемът за човешките ресурси в типично селските райони, където мнозинството от хората са с по-ниско ниво на образование и ниска квалификация. Голям брой от тях са принудени да се преместят към селските райони, поради липса на професионални качества да намерят работа на друго място, докато в селските райони осигуряването на прехрана е по-лесно за тези хора.

Тежкият проблем със заетостта на населението с нисък образователен статус, принуди част от тях да търсят подслон в други страни на ЕС (Испания, Италия и Гърция), където е налице неквалифицирана работа, повече отколкото в България. Според проучване около 33% от общото население на пилотния район и 73% от селското население е ангажирано в селското стопанство. Само малък дял от тях разчитат изключително на селскостопанското производство (35%), като повечето от тях са пенсионирани и получават пенсия, друга част от тях имат вторични печеливши дейности. Точно групата на полусамозадоволяващите се фермери в активна възраст, които принудително са привлечени в селското стопанство, а всъщност работят основно другаде. Обикновено поведенческата схема за такива случаи, практикувани от фамилни полупазарни ферми е следната: един от членовете на фамилията в активна възраст има основна работа извън селското стопанство и следователно предоставя основния финансов ресурс във фамилното стопанство. Това са хора с относително добра квалификация, работещи в публичната сфера, като администрация, социални и здравни услуги и образование. В по-голямата част от тези случаи, жените са тези, които успяват да намерят друга

Фиг. 2
Fig. 2

Заетост на икономически активното население в селските райони по сектори/
Employment of Economic Active People in Rural Parts by Sectors

Източник: Пилотно проучване / Source: Field survey

работа и те са предпочитани в семейството да имат втора работа, поради по-малката си годност за земеделска работа.

Заетост и безработица

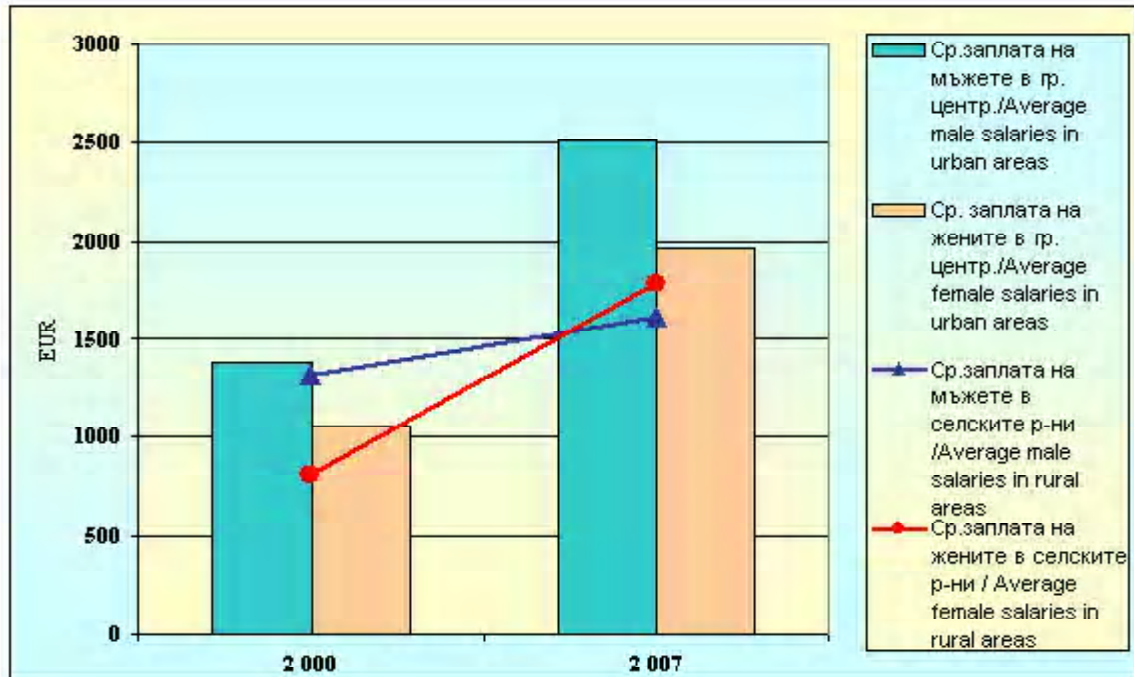
Висок процент на безработица се наблюдава във всички селски райони, характеризиращи се с отдалеченост от градските центрове и процесите на застаряване и обезлюдяване са силни. Наличието на тези фактори, принуждава големите градски центрове да привличат човешки и трудови ресурси отвън. В тези градски зони се наблюдава най-нисък процент на безработица и това насърчава много хора да се преместят в тях.

Друга характеристика е, че градските центрове се усъвършенстват като инструменти за растеж и те съумяват да дадат някои положителни приноси за съседните селски райони. Работната сила от селата, разположени близо до тях, показва по-голямо ниво на заетост, отколкото отдалечените и труднодостъпни места. Данните от пилотното проучване ясно показват, че има голяма зависимост между броя на населението и състоянието на безработицата, като местата с по-голям трудов потенциал и по-добри демографски индикатори показват по-

добри възможности. Така централите с по-добри показатели поглъщат трудовите, човешките и социалните ресурси от другите области и определят тяхната зависимост.

По отношение на дългосрочната безработица се забелязва, че в селските райони тя е доста висока - между 40-50% от всички безработни. Това показва, че има специална категория работна сила, без образование, без професионални умения и с нарушени трудови навици, която е твърда и си остава перманентна. Има силна зависимост между дългосрочната безработица и възможността да се намери някаква работа, като постоянната безработица почти предопределя липсата на работа и намалява шансовете на тези хора да започнат работа.

От данните показани на фиг. 2 се вижда, че преобладаващата част от икономически активното население в селските части продължава да бъде заето в селското стопанство. Около 45% от това население се занимава със земеделие, като основната причина е липсата на алтернатива на това производство. Групата на услугите се нарежда на второ място по брой на заетите на трудовоактивното население, което потвърждава различието в структурата на заетостта в селските и градските части, където този третичен сектор осигурява най-голяма заетост.

Фиг. 3
Fig. 3

Средна годишна работна заплата по пол в населените места от градски и селски тип/
Average Annual Salaries of Workers by Gender in the Urban and Rural Areas

Източник: НСИ / Source: NSI

Различията между градските и селските зони се коренят в цялостното историческо развитие на страната, като в началото на индустриализацията и урбанизацията работната сила от селата е привлечена и ангажирана с промишлена дейност, развивана в градската част. Политическите и икономическите промени, извършени през деветдесетте години на миналия век, в голяма степен повлияват на икономиката и благосъстоянието на селските райони, вследствие на създадената преобладаваща земеделска структура и хранителна верига за съответния район. С разпадането на бившите кооперативи, в които са ангажирани над 50% от заетите в селските райони, те загубват заетостта си и работните заплати и се преориентират към частното земеделие или търсят препитание в посока на градските центрове. Като цяло, икономиката на пилотния район с малки изключения се оказва неустойчива към новите условия и разрухата в промишления сектор, поради което нараства безработицата и съответно се регистрира спад на заплащането и доходите като цяло.

Икономическата реалност в селските райони, в условия на занижени доходи и заплащане, както

и затрудненото намиране на работа, принуди значителна част от местното население да прибегне до безвъзвратна имиграция. По времето на социализма например, подтикнати от изкуствено занижените цени на транспорта, множество хора обитават селските райони, а работят в градските. С настъпването на края на бившата политическа система тези практики са прекратени и хората са принудени да мигрират в посока на благоприятни места за намиране на работа и по-високи доходи.

Данните от фиг. 3, синтезирано показват ниското ниво на заплащане в целия пилотен район, видимата разлика в размера на работните заплати за различните работни места в градските и селските райони и разликата в заплащането на представителите на мъжкия и женски пол. Средната работна заплата нараства след 2000 г. Най-тревожна е тенденцията на несъответствието в ръста на заплатите на мъжете през 2007 г., наети в градските и селските райони. Заплащането в селските е едва 36% от това в градските райони. Това се обяснява с липсата на атрактивни, добре платени, привлекателни позиции в селските райони, което сериозно провокира мъжете да търсят препитание в места

различни от местоживеенето им. Въпреки това, цифрите изразяващи размера на заплатите не трябва да бъдат смятани за окончателни, поради високия относителен дял на недеklarираната сива икономика, за което свидетелстват и данните и анкетните проучвания, показващи равнище на заплащане с 30-40% по-високо в сравнение със статистическите данни. Интересна характеристика на заплащането полове е това, че трудовите възнаграждения при жените през 2007 г. надхвърлят заработката на мъжете по категории заети. За жените в областта са налице по-големи шансове да бъдат наети главно в сферите на социалната, административната и образователната система по местоживеене, които представляват публични организации с национални средни нива на заплащане на труда. За представителите на мъжкия пол е по-трудно да намерят добре платена работа в селските райони и най-често се ориентират към градските центрове или практикуват свободни професии, разчитайки на приходите от тях.

Устойчиво развитие на заетостта в селските райони

За да бъде едно развитие устойчиво, то трябва да отговаря на потребностите на сегашното поколение, без да ограничава възможностите на бъдещите поколения да посрещнат и реализират своите потребности. Това означава разумно използване на природните ресурси и възстановяване, където е необходимо, на екологичното равновесие. Новите предизвикателства, пред които е изправена страната от гл.т. на устойчивото ѝ развитие, са:

- Измененията в климата;
- Повишаването на цената на енергията и ограничените възможности за нарастване използването на конвенционалните източници на енергия;
- Нарастващ социален и регионален дисбаланс;
- Ускорена регионална интеграция в условията на нарастваща глобална конкуренция;
- По-висока мобилност на стоките, хората и капиталите;
- Въздействие на разширяването на ЕС върху икономическия и социалния живот;
- Влияние на застаряващото население и миграционните процеси върху икономическите и политическите процеси;
- Свръх експлоатация на природните ресурси

и загуба на биоразнообразие;

- Разширяване на урбанизираните територии и депопулация на други райони.

Устойчивото развитие има своите регионални аспекти, отразяващи местните специфични особености. За селските райони те могат да се обобщат в няколко пункта, които са изведени като *изводи от пилотното изследване*:

- След огромните икономически и социални промени през последното десетилетие на миналия век първите 10 години на новото хилядолетие се характеризират с икономическо възстановяване;
 - Въпреки икономическия растеж, селските райони продължава да изостава в своето развитие от средното за страната;
 - Икономиката на района се характеризира с ниско продуктивно земеделие и промишленост и услуги с ниска степен на добавена стойност;
 - Околната среда търпи неблагоприятното въздействие от нерешените въпроси на депонирането и преработката на твърди и течни битови отпадъци от населените места;
 - Нов екологичен проблем са значителните площи на необработваните земеделски земи, които обхващат не само маргинални земи, но и такива в райони с добър земеделски потенциал;
 - Предоставяните обществени услуги отстъпват по своето качество на тези в градовете. Жителите на периферните села имат силно затруднен достъп до основни обществени услуги – здравеопазване, образование, администрация;
 - Демографските процеси в района са неблагоприятни, изразяващи се в миграция към градовете и чужбина и застаряване на населението;
 - Жителите на селата до градските центрове са в по-добра позиция по отношение на заетост и достъп до услуги;
 - Като цяло вътрешните източници за развитие в района са с ограничен капацитет.
- При очертаните условия устойчивото развитие на селските райони изисква напредък в следните главни направления:
- *Икономически растеж на базата на създаване на конкурентоспособно, основано на знания производство, чрез:*
 - диверсификация на местната икономика и развитие на микро- и малки предприятия в областта на преработващата промишленост и услугите;
 - производство на качествени и здравословни селскостопански продукти, вкл. и на продукти с висока степен на преработка и добавена

Таблица 1

Table 1

SWOT анализ на селските райони изведени от пилотното изследване /

SWOT Analysis for Rural Areas Based on Pilot Survey

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
Наличие на плодородна земя, подходяща за отглеждане на високо интензивни кул-тури.	Неконкурентно земеделие дължащо се на разпокъсаността и липсата на подходящи организационни форми.
Изградени традиции в земеделието в сек-тори, като зеленчукопроизводство и ово-щарство.	Лоша работа на публичните фондове, които трябва да осигуряват финансов ресурс.
Благоприятно географско и транспортно разположение.	Пътната инфраструктура е в окаяно положение.
Относително по-висока в сравнение с другите части на страната гъстота на пътната инфраструктура.	Административни бариери, които възпрепятстват развитието на предприемачеството.
Наличие на редица места с минерални и геотермични извори.	Икономически слабости на много от големите икономически центрове
Археологическо наследство датиращо от праисторическо време, което е неразработено.	Затваряне на училища и болници.
Сравнително запазени селски райони от гледна точка на човешки капитал и потенциал за намиране на свободна работна ръка.	Липса на надежден поминък води до засилване на миграцията и до задълбочаване на демографско положение.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
Оползотворяване на потенциала в интензивното земеделие и възникване на кълстери.	Липсата на пазари и на съществуващи канали на реализация, както и нелоялна конкуренция от търговските вериги.
Значителен ресурс който е достъпен за подобряване и доизграждането на пътната инфраструктура.	Неспособност да се работи с публичните фондове и съществуващи политически рискове от тяхното ограничаване.
Привличане на повече хора от градските зони към селските райони водени от чистата заобикаляща среда и възможностите за почивка.	Населението в градските центрове все още няма достатъчно благосъстояние, за да потърси ново качество на живот.
Развитие на ВЕИ, специално фотоволтанични енергийни системи.	Развитието на ВЕИ е с неясно бъдеще заради по-високите цени и неизвестностите около тяхното преразпределение.
Относително евтина и квалифицирана работна ръка.	Упадък на социалните услуги, които да задържат хората в малките населени места.
Привличане на публично-частни инвестиции в културните и природните забележителности на района.	Манталитет на хората и слаб социален капитал.
Мобилност на работната сила и готовност да осъществява дневни пътувания вместо да напуска района.	Напускане на младите хора от селските райони и увеличаване на групата от трайно безработни водещо до деградация на трудови навици.

Източник: Пилотно изследване

Source: Field survey

стойност;

- развитие на органичното земеделие;
- използване чрез приложение на модерни

технологии на възобновяеми енергийни източници, преди всичко на биомасата;

- подобряване на комуникационната и

информационна инфраструктура.

➤ *Запазване на природните ресурси, вкл. и на ландшафта и традиционния селски пейзаж на основата на:*

- използване на производствени технологии, които експлоатират рационално природните ресурси и не замърсяват околната среда;
- спазване на добрите земеделски практики, гарантиращи запазването на почвеното плодородие и екологичното равновесие;
- решаване на проблема с битовите отпадъци (вкл. и с пречистването на водата).

➤ *Преодоляване на различията в развитието на селските и градските райони чрез:*

- Повишаване нивото на заетост и на доходите;
- Подобряване на обществените услуги;
- Подобряване условията за живот чрез развитие на инфраструктурата.

Стратегии за развитие

В рамките на изследване на пилотната територия е направен SWOT анализ, който послужи за разработка на SOR анализ и разгръщане на стратегии за развитие на заетостта в селските райони.

Заинтересованите лица дават своята количествена оценка за степента на зависимост между силните страни и възможностите за развитие, от гледна точка на развитието на заетостта. Това от своя страна е база за формулиране на стратегически опции, съответстващи на отделните квадранти и като следваща стъпка набор от стратегически ориентации, с избрани „операционни цели”. Това, което прави впечатление, е че селските общности трудно намират наистина нови възможности за създаване на заетост в селските райони и доста често говорят за класически, но с нови разклонения области за развитие на заетостта. Тук се има предвид земеделието, но не в конвенционалния смисъл на производствената практика да се произвежда повече, а по-скоро по-малко, но по качествено. Селските райони могат да възстановяват загубените си традиции и в преработката на земеделска продукция, което да доведе до по-голяма добавена стойност, чрез създаването на клъстерна и вертикална организация.

Стратегическа ориентация 1:

Подкрепа на местното предприемачество за създаване и развитие на предприятия за

производство на качествени стоки и услуги в областта на селското стопанство и хранително-преработвателния сектор, услугите, туризма, почивното дело и преработваща промишленост с ниска степен на добавена стойност:

- Усилване на местния капацитет за усвояване на средствата от ЕС.
- Подпомагане създаването, растежа и устойчивостта на хранително-преработвателни предприятия, произвеждащи продукти с висока степен на добавена стойност и локални характеристики.
- Развитие на овощарството, лозарството и зеленчукопроизводството, вкл. и производството на висококачествени и здравословни храни.
- Използване на сравнителните предимства на районите за производство за експорт на висококачествени преработени хранителни продукти.
- Реализация на проекти на основата на местни инициативи (подход „Лидер”).

Стратегическа ориентация 2:

Повишаване конкурентоспособността на местните предприятия, продукти и услуги:

- Подпомагане консолидацията на земеделските стопанства и развитие на пазарните институции. Създаване на тържища, пазари и борси. Продуктова диверсификация и укрепване на взаимоотношенията между изследователския сектор и производителите за разработване на конкретни продукти.
- Подобряване на транспортната инфраструктура (пътища и др.) за подобряване достъпа до качествени услуги.
- Подобряване на обучението по отношение маркетинга на продуктите и услугите.
- Поощряване създаването на нови форми и бизнес инициативи в селската част на района.

Стратегическа ориентация 3:

Подкрепа за развитието на дейности, основаващи се на местни уникални условия:

- Разработване на местните туристически дадености свързани с културния и природния потенциал. Подкрепа за създаване и разкриване на туристически обекти свързани с историческо наследство и малки занаятчийски и други работилници.
- Укрепване местния капацитет за усвояване на средства от Програмата за развитие на селските райони 2007-2013, свързани с мерките за разнообразяване на земеделските дейности в

селските райони.

- Облекчаване на административните бариери при отдаването за концесии на туристически обекти и природни дадености.

- Осигуряване на прозрачност на процедурите и следване на ясна програма за развитие на туризма и концентриране на усилията за получаване на синергия.

- Реализиране на проекти, които да осигурят повишаване на местната заетост и да разширят пазарното присъствие на местните уникални продукти и изделия.

Нови източници на заетост в селските райони

На основа на направеното пилотно изследване, което е достатъчно представително и покрива като типология, структура и проблематика широк периметър от селските райони на страната, могат да бъдат предложени и се открояват следните източници на заетост:

Органично и екологично земеделие

Земеделието е все още важен сектор в пилотния район на България и в краткосрочен и средносрочен период ще бъде трудно да се пренебрегне и да се търси заетост извън това производство. В същото време много от земеделските производители използват екологични практики и технологии. Но поради различни причини и най-вече поради скъпите сертифициращи процедури и неясния резултат от сертифицираните марки, само малка част от производителите имат право да етикетират тяхната продукция като органична. Друга пречка за разширяване кръга на производителите, използващи схеми, свързани с органичното производство, е дуалистичната производствена структура на повечето ферми, като само половината е предназначена за пазара, а останалата продукция е за вътрешна консумация.

Добавена стойност в преработката на храни

Преработващата хранителна промишленост има богата история в селските райони, като колапсът на това производство настъпва с политическата и икономическата трансформация и разпадането на Съвета за икономическа взаимопомощ. Сега в селските райони има недостиг на сериозни работещи предприятия за консервна и преработваща промишленост и производителите се затрудняват да реализират продукцията си. Появата на преработващи

предприятия не само ще доведе до повишаване на заетостта, но също ще повиши добавената стойност от селскостопанските дейности и ще стимулира производителите да разширят фермите си.

Друга ключова нужда е предоставяне на публично финансиране за проекти, интегриращи местни производители, като изграждането на преработващи предприятия трябва да бъде свързано с местните производители за предоставяне на суровини.

Логистичен и складов сектор

Някои от селските райони имат благоприятно географско местоположение и сравнително добре развита транспортна инфраструктура, които трябва да се използват за увеличаване заетостта. Съществуват възможности за изграждане на складове, разпределителни центрове, пакетажни предприятия и логистични центрове, търгуващи със селскостопанска продукция, което ще стимулира заетостта и ще засили цялостното значение на района.

Заетостта може да се подобри чрез изграждане, поддържане и работа в такива центрове, което ще доведе до създаване на повече работни места извън селското стопанство.

Възобновяеми енергийни източници

Възобновяемите енергийни източници (ВЕИ) са друга перспектива за евентуално развитие на селските райони. Проблемите свързани с развитието на ВЕИ са в относително дългия период на възстановяване на инвестициите и цената на генерираното електричество, което изисква държавна гаранция за цените и доставките на електроенергия. ВЕИ в широк аспект се приемат за част от т.нар. „зелена икономика”, което ще създаде възможност за изграждане на нови икономически цикли в селските райони. Поради характеристиките на селските райони (релеф, открити пространства, естествени ресурси), те притежават значителни предимства за развитието на ВЕИ и за постигане на целите чрез структурни промени на пазара на работна сила. ВЕИ осигурява работа за доста хора по време на периода на изграждане и обратно, малко работни места по време на експлоатационния период, но привлича хората със специални умения да останат в селските райони.

Културен и природен туризъм

Селските райони разполагат с различни и привлекателни културни и природни забележителности, които все още не са добре развити и не допринасят за заетостта и

диверсификацията на позициите. Заедно с терморесурсите, селските части разполагат с места, имащи историческо значение (останки от римско и тракийско време, старо архитектурно наследство и др.), които също могат да генерират нови източници на заетост и доходи за местното население. Недосегаемото културно наследство (традиции, занаяти, артефакти, обичаи) се характеризира с впечатлителни вариации и автентичност и чрез промоции и инициативи за съживяване на това наследство, нови възможности и перспективи ще се появят. Смята се, че съживяването на туризма, базиран на културни ценности, може да се постигне чрез значителна външна помощ за разкриване, подобряване и промоции.

Консултантска дейност и обслужващ сектор

Консултантският сектор е един от най-динамичните бизнеси, развиващ се след присъединяването на България към ЕС. Трябва да се отбележи, че обикновено проектите, осъществявани в селските части се консултират от експерти, живеещи в градските центрове. Със стартирането на ПРСР 2007-2013 г. и по-специално подходът ЛИДЕР, броят на консултантите и експертите от селските части се увеличава. Едновременно с това, броят на инициативите в селските райони за изграждане на туристически центрове за обслужване на местното население и посетителите, Интернет и информационни центрове и др. се увеличава.

Изводи и заключение

Устойчивото развитие на селските райони включва като неотменима своя част създаването на нови източници на заетост с по-качествени, изискващи по-висока квалификация и знания работни места. Една от причините за бавното съживяване на селските райони, в сравнение с градските, е ограниченото публично подпомагане, което да оживи тези територии чрез инвестиране в инфраструктура, удобства и подобри условия на живот. Без публично подпомагане и при свободни пазарни условия и недостатъчно инвеститорски фондове, селските части могат трудно да разпространят сравнителните си преимущества и да имат ясно и жизнеспособно бъдеще. Конкретните условия в селските райони се свързват с възстановяване и развитие на нова икономическа и технологична основа на селскостопанското производство.

Процесът трябва да се насочи не толкова към използването на традиционни технологии и производство на масови продукти, колкото към такива с по-високо качество на базата на прилагане на иновативни методи за производство, вкл. и на органичното земеделие. Също толкова важно ще бъде пазарното утвърждаване на продукти с уникални местни характеристики. Локалните условия и традиции в това отношение са предпоставка за развитие в тази посока на зеленчукопроизводството, овощарството и лозарството.

Развитието на хранително-преработвателния сектор е друга област, където има значителен ресурс за генериране на заетост. Добрата суровинна база и запазеният производствен опит и традиции са предпоставки за производство на качествени и с по-висока стойност хранителни продукти. Предвид характера на производството, секторът има потенциал за откриване на значителен брой нови работни места. Създаване на складово-логистични центрове, пазари и тържища също трябва да се разглежда като естествена клъстерна връзка със земеделието и преработката.

Използване на съществуващия жилищен фонд в селата, изградената инфраструктура и природните условия за развитие на бизнес, предлагащ качествени услуги за активна почивка и възстановяване на градските жители, е все още едно послание, което има почва да се реализира. Диверсифициране на местната икономика чрез създаването и развитието на нови форми на икономическа активност на местни жители в областта на услугите (туризъм, ремонт, строителство, занаяти, съобщения) ще спомогне за разнообразяване на селските икономики и задържане на населението, което не иска пряко да се занимава със селскостопански дейности. Използването на ресурсите на местните ВЕИ чрез инвестиции за оползотворяване на вятърната енергия, биомасата от селскостопанското производство и енергията на слънцето (за промишлени нужди и в бита), може да доведе до развитие на „зелена“ икономика и до създаване на нови икономически цикли. Разширяването на комуникационната и информационната инфраструктура, качеството на предоставяните услуги, главно чрез достъп до широколентов Интернет, както и развитието на консултанския бизнес само ще спомогне да се задържи квалифицирания и образован човешки капитал в селските райони, който поради липса на

подходящи алтернативи напуска родните си места.

Отчита се, че голяма част от селските райони притежават свои силни страни и потенциал - природен, културен, който към момента е латентен и пасивен. Този потенциал трябва да се активира и съживи, което може да стане посредством външна интервенция и стимулиране. Много често градовете извличат ресурсите на прилежащите им селски територии, което води до обезличаване и загуба на разнообразие и идентичност, едно от най-големите богатства на селските райони. Това може да се спре и действащата зависимост да поведе селските райони в друга, благоприятна посока, когато крайният резултат от релацията село-град няма да бъде нулева стойност, а ще се прояви ефекта на синергията.

ЛИТЕРАТУРА

1. Янакиева, И. (2007). Типология на селските райони в България. Икономически институт на БАН. - Икономическа мисъл, № 7, стр. 127 – 143.
2. Янакиева, И., Я. Славова, Р. Попов, Б. Иванов (2009). Предизвикателствата пред развитието на селските райони и субсидирането на земеделието. Селскостопанска академия. Институт по аграрна икономика, стр. 56.
3. Министерство на земеделието и храните (2007). Програма за развитие на селските райони на България 2007-2013, стр.296. <http://www.mzh.government.bg/Default.aspx?lang=1&lmid=0>
4. Министерство на земеделието и храните. Аграрни доклади 2000-2008. Министерство на земеделието и храните, С.
5. Министерство на регионалното развитие и благоустройството (2005). Регионален план за развитие на южен централен район за планиране за периода 2007-2013. <http://www.mrrb.government.bg/>. стр. 196.
6. Министерство на регионалното развитие и благоустройството (2007). Оперативна програма за регионално развитие 2007 - 2013. <http://www.mrrb.government.bg/>, стр. 157
7. Национален статистически институт. Статистически годишник 2000 – 2008, Национален статистически

институт, С.

8. Национален статистически институт. Регионална статистика 2000-2008. Национален статистически институт, С.

Strategies for Development and New Sources of Employment in Rural Areas

B. IVANOV

R. POPOV

Institute of Agricultural Economics - Sofia

(Summary)

The implementation of optimal policy for rural development demands firstly to define their scope and frontiers i.e. which territories might be considered as rural areas. According to the national definition used in the RDP 2007-2013, as rural areas are determined municipalities (LAU 1), wherein the municipal center is less than 30 000 inhabitants. It is Obvious that Bulgaria face a needs for broader definition of rural areas, which along with other purposes to subserve for improving chances of funding of local development. The main assumption in the study is that in parallel with other widespread criteria for delineation of rural areas, there is feasibility for definition at LAU 2 level thereby, all settlements with population less than 5 000 people might be reckoned as rural. It is noted that in majority of rural areas possess own advantages and opportunities for development connected with the natural, cultural and other resources, which so far remained vain and latent. However, these resources must be invigorated and stirred up, which might be fulfilled by external intervention and support. Abreast with that, very often the urban areas tap up the resources of adjacent rural territories, which results in devaluation and loss of diversity and identity, thought as ones of the biggest treasures of rural areas. This might be halted and the existing dependency to head rural areas in other favorable trajectory, where the final outcome from the relation urban-rural will be not zero sum, vice versa the synergy effect will emerge.

Key words: strategies for development, rural areas, new sources of employment, labour force, sustainable development

Статията е постъпила в редакцията на 8.06.2010 г.